

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 24

Tillit och habitus

Ulf Borelius

SEC, ILU, Uppsala Universitet
November 1998

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)

Postadress SEC, ILU, Uppsala universitet
 Box 2136, S-750 02 Uppsala

Telefon vx 08-4712444, int. +46 18 4712444
Telefax 018-4712400, int. +46 18 4712400
URL <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/>

Redaktör för denna rapportserie är Donald Broadly

Ulf Borelius
Tillit och habitus
Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 24
ISSN 1103-1115

© Ulf Borelius och Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, 1998

Tillit och habitus

ULF BORELIUS

Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Inledning

Inom den anglo-saxiska sociologin används ibland begreppet tillit, i synnerhet under de senaste åren, för att diskutera och förklara social sammanhållning och ordning. I boken *Trust in Modern Societies* hävdar, exempelvis, Barbara Misztal att tillit blir allt viktigare för den sociala sammanhållningen i ett snabbt föränderligt och alltmer globalt modernt risksamhälle. Det är möjligt att hon har rätt, men hennes diskussion kring tillitsbegreppet – hur tillit uppstår och tillitens funktioner – visar att perspektivet lämnar mycket övrigt att önska. Med utgångspunkt i Bourdieus teori om habitus skall jag försöka visa att tillits-perspektivet, i varje fall i Misztals version, döljer mer än det avslöjar.

I likhet med Bourdieu menar jag att det inom den vetenskapliga verksamheten är viktigt att vara vaksam på vilka begrepp man använder, då dessa alltid implicerar teoretiska antaganden. Bristande vaksamhet kan leda till att vi blir omedvetna om våra teoretiska postulat, och därmed om våra val, vilket nästan alltid är detsamma som att vara utlämnad åt en ideologi. Därför måste vi ha kontroll över vad vi gör, och det kan vi bara ha om våra postulat är medvetandegjorda.¹

Innan jag närmare går in på Misztals diskussion om tillit och dess funktioner, skall jag först redogöra för Bourdieus teori om habitus och de epistemologiska principer som denna vilar på.

¹ Bourdieu et al, 1991, pp. 38-39, 46; Bourdieu, 1995, pp. 54-59; Bourdieu et al, 1992, p. 217.

Habitus

I sin sociologi bryter Bourdieu med såväl realismen och det substantiella tänkandet som subjektivismen och objektivismen. Enligt honom kan man inom vetenskapen inte ta verkligheten för given. Den ligger nämligen inte där fix och färdig att utforskas. Det är därför en illusion att tro att det går att förstå verkligheten via direktobservation. Vetenskaplig kunskap är för Bourdieu alltid konstruerad kunskap – i motsats till en syn på vetenskaplig kunskap som reflexion av verkligheten. Samhällsvetenskapen måste därför, i likhet med den moderna matematiken och fysiken, bryta med de vardagliga förkonstruktionerna och skapa sina egna konstruktioner, sina egna undersökningsobjekt. Det vetenskapliga undersökningsobjektet är ett system av konstruerade relationer, vilket står i motsättning till det verkliga objektet, så som det upplevs av det sunda förnuftet (common sense) och det vardagliga tänkandet.² Bourdieu skiljer på såväl empiriska individer och konstruerade (epistemiska) individer³ som s.k. faktiska eller intersubjektiva (direkt observerbara) relationer och objektiva relationer, vilka definierar de intersubjektiva relationerna både till form och innehåll.⁴ Vetenskapliga konstruktioner får således inte blandas ihop med den omedelbart givna verkligheten, vilken konstruktionerna försöker efterlikna.⁵

Brottet med det vardagliga tänkandet, som är ett substantiellt tänkande, kräver ingenting mindre än en omvändelse hos samhällsvetaren, då det representerar ett nytt sätt att tänka kring och närma sig sociala och kulturella ting.⁶ Man måste inse att det verkliga är relationer, i motsats till individer och grupper. Det osynliga är verkligt och det synliga överkligt.⁷ Att bryta med det substantiella tänkandet – inom vilket den sociala verkligheten ges företräde, och betraktas i sig själv och för sig själv⁸ – innebär att de egenskaper som till vardags tillskrivs en individ eller en klass av individer, betraktas som en produkt av ett system av objektiva relationer, vilka alltid är maktrelationer mellan positioner. Bourdieu varnar därför för faran med att låta sig luras av de färdiga tolkningar som forskaren hela tiden möter, inte bara genom intervjupersoner, utan överhuvudtaget från en verklighet som tas för given.⁹ Hans fältbegrepp och teori om praktik är bl.a. tänkt som ett redskap med vilket man kan åstadkomma ett brott med vardagstänkandet och den realistiska föreställningen om den sociala världen.¹⁰

² Bourdieu et al, 1991, pp. 33-34, 69; Bourdieu, 1968, p. 682.

³ Bourdieu, 1991b, p. 35. Se exempelvis Bourdieu, 1996c, pp. 53-67.

⁴ Bourdieu, 1968, p. 690.

⁵ Bourdieu et al, 1991, p. 52.

⁶ Bourdieu, 1996b, p. 185.

⁷ Kreis, 1991, p. 253.

⁸ Bourdieu, 1996b, p. 181.

⁹ Bourdieu, 1968, pp. 691-692, 694.

¹⁰ Bourdieu, 1996b, p. 207; Bourdieu, 1990a, pp. 46, 192; Bourdieu et al, 1992, p. 228.

En vetenskaplig objektivisering är emellertid komplett först när den också objektiviserar forskaren själv och den position han/hon intar i det vetenskapliga kampfältet. Denna position, vilken formar forskarens perspektiv, blir annars en dold utgångspunkt, en blind fläck i hans/hennes teori.¹¹ Dylik reflexivitet gagnar för större vetenskaplighet, genom att motverka partiskhet.

Bourdieu's teori om praktik, av vilken teorin om habitus är en delteori, representerar också ett brott med subjektivismen och objektivismen. Den inom samhällsvetenskapen vanligt förekommande motsättningen mellan objektivism och subjektivism är för Bourdieu en falsk motsättning.¹² Bourdieu försöker överskrida denna dualism genom att i en och samma modell integrera en analys av de yttre strukturerna med en analys av agenternas erfarenheter (inre strukturer), vilka är en produkt av de förra.¹³ Ambitionen är att förena ett "objektivistiskt" studium av de sociala strukturerna med ett "fenomenologiskt" studium av hur människor inkorporerar de yttre strukturerna med sina tidigare erfarenheter och sin föreställningsvärld.¹⁴

Teorin om praktik är en teori om en dialektik mellan habitus och objektiva relationer (social struktur), mellan förkroppsligad historia och objektiviserad historia, där de objektiva strukturerna producerar habitus, som konstitueras av förkroppsligade varaktiga och överförbara system av dispositioner, vilken i sin tur genererar praktiker och representationer som tenderar att reproducera de objektiva strukturerna. Samtidigt som de objektiva strukturerna äger en autonomi gentemot agenternas avsikter och vilja, är de en produkt av och förändras genom historisk kamp, dvs. agenternas praktiker.¹⁵ Bourdieu har uttryckt förhållandet mellan habitus och social struktur som en "dialektik mellan internalisering av det externa och externalisering av det interna"¹⁶.

Habitus produceras dock inte av den objektiva strukturen i största allmänhet, utan alltid i en specifik position. Bourdieu understryker detta förhållande mellan habitus och position genom att beskriva det i termer av att "habitus är såväl genetiskt som strukturellt länkad till en position, vilken den tenderar att uttrycka"¹⁷. Olika positioner, vilka implicerar skilda sociala villkor, producerar m.a.o. olika habitus. Men eftersom habitus alltid realiserar, i bemärkelsen att den blir aktiv, i relation till ett fält eller, vilket är samma sak, en objektiv social struktur, kan en och samma habitus producera olika praktiker och ställningstaganden, beroende på situationen (tillståndet) i fältet.¹⁸

De av habitus genererade praktikerna är dock aldrig mekaniska reaktioner på yttre determinanter som finns i den omedelbara situationen, eftersom habitus är en produkt av tidigare sociala villkor.

¹¹ Bourdieu, 1992, p. 511.

¹² Bourdieu et al, 1996a, p. 2.

¹³ Bourdieu, 1988, p. 782.

¹⁴ Broady, 1990, p. 242.

¹⁵ Bourdieu, 1991a, pp. 72-87; Bourdieu, 1988, p. 779.

¹⁶ Bourdieu, 1991a, p. 72.

¹⁷ Bourdieu, 1996a, p. 2. Det skall i sammanhanget nämnas att Bourdieu talar både om individuell och klasshabitus. Den senare typen av habitus är ett uttryck för att människor som lever under samma sociala och ekonomiska villkor utvecklar nästintill likadana habitus. De är dock bara nästintill likadana eftersom två människor aldrig har exakt samma erfarenheter. (Bourdieu, 1984, pp. 229-234)

¹⁸ Bourdieu, 1990a, p. 116.

Praktiker kan bara förklaras och förstås genom att man relaterar de sociala villkor under vilka habitus konstituerades och strukturerades, med de sociala villkor som finns inskrivna i den nya och omedelbara situationen. Habitus implicerar sålunda en aktiv närvaro av tidigare erfarenheter, förkroppsligade i form av scheman för perception, värdering, tankar och handling.¹⁹

Habitus tenderar att reproduceras och förstärkas genom att den attraheras till situationer och miljöer för vilka den är så anpassad som möjligt. Med scheman för perception och värdering som bas genererar habitus strategier som tenderar att leda till ett undvikande av information och erfarenheter som kan hota dess konstans och varaktighet. Habitus tenderar därför att snarare utsättas för erfarenheter som bekräftar och bevarar den än sådana som förändrar den. Det innebär inte att habitus är oföränderlig, bara att den är trögrörlig och att särskild tyngd ges åt tidigare erfarenheter. Habitus förändras i takt med att den utsätts för nya erfarenheter, vilka struktureras i enlighet med de strukturer som bildats av tidigare erfarenheter. Situationer kan uppstå där de sociala villkor som strukturerat habitus – eller sådana som är homologa med dessa – inte längre existerar, dvs. situationer för vilka habitus är dåligt anpassad. Detta kan resultera i antingen fortsatt missanpassning eller anpassning, revolt eller resignation. Habitus är därför inte bara principen bakom kontinuitet utan också bakom förändring.²⁰

Praktiker är, enligt Bourdieu, en produkt av dialektiken mellan objektiva och subjektiva strukturer, och tenderar därför att vara objektivt anpassade till den objektiva situationen. De är emellertid varken en produkt av mekanisk determinering eller medvetna kalkyler och mål (åtminstone är de väldigt sällan ett resultat av rationell beräkning), utan av en praktisk känsla eller kunskap, vilken Bourdieu brukar kalla för ”en känsla för spelet”.²¹

Bourdieu teori innebär bl.a. att de objektiva relationerna mellan agenterna bestämmer både formen på den synliga interaktionen och innehållet i agenternas erfarenheter av interaktionen²², dvs. ”att sanningen om interaktionen aldrig ryms helt och hållet inom interaktionen själv”²³. Det är därför inte möjligt för subjektet att nå full kunskap om eller att vara medveten om hela meningen med sitt beteende. Det finns alltid betydelser som är omedvetna och utanför subjektets kontroll. En följd av

¹⁹ Bourdieu, 1990b, pp. 56, 60.

²⁰ Bourdieu, 1990b, pp. 54-56, 60-64; Bourdieu, 1991a, p. 82.

²¹ Bourdieu, 1988, p. 782. Bourdieu säger på ett par ställen att habitus är en av många praktikgenererande principer, men den mest använda. Det är endast i situationer då relationen mellan habitus och fält allvarligt störs eller rent av bryts, som i krissituationer, som habitus kan komma att ersättas eller åsidosättas av andra principer, såsom rationell kalkylering. (Bourdieu, 1991a, p. 108; Bourdieu et al, 1992, p. 131.) Men samtidigt är han minst sagt motsägelsefull på denna punkt. För om habitus är den genererande principen för perception, tankar, värdering och handling, så måste detta innebära att den också är principen bakom den rationella och medvetna beräkningen. Därför att inte ens när vi gör rationella kalkyler väljer vi de principer vi tänker med. Dessa är ju socialt producerade och existerar i form av kognitiva strukturer, dvs. som habitus. Det är förmodligen därför Bourdieu på ett par andra ställen hävdar dels att habitus är ett *villkor* för produktionen av tankar, perceptioner och handlingar (Bourdieu, 1968, p. 706), dels att de objektiva och omedvetna intentionerna *alltid* transcenderar de subjektiva (Bourdieu, 1990b, pp. 57-58; Bourdieu, 1991a, pp. 76, 79).

²² Bourdieu, 1990a, p. 192.

²³ Bourdieu, 1991a, p. 81.

detta är att de undersökningar som bara förlitar sig på subjektets egna erfarenheter missar betydelsefulla dimensioner.²⁴

Teorin om praktik skall sammanfattningsvis ses som en kritik av såväl subjektivismen som objektivismen.

²⁴ Bourdieu et al, 1996, p. 2.

Tillit

Begreppet tillit har sitt ursprung inom den fenomenologiska sociologin. Denna sociologiska riktning står för en långt driven subjektivism och förkastar varje tanke på existensen av externa och begränsande sociala strukturer, vilka är oberoende av individernas vilja. Betoningen ligger på individernas medvetenhet och erfarenheter. Samhället existerar endast på en intersubjektiv nivå, och sådant som inom andra sociologiska riktningar betraktas som makro-fenomen reduceras till företeelser på den sociala interaktionsnivån.²⁵ Denna ensidiga betoning av det subjektiva och intersubjektiva, och den därtill hörande blindheten för objektiva relationer, är orsaken till att man inom den fenomenologiska sociologin är dålig på analyser av makt, strukturer och institutioner. En annan svaghet hos denna typ av sociologi är att den inte problematiserar de principer (kategorier) för perception, tänkande, värdering och handling som agenterna använder sig av för att orientera sig i världen. Följaktligen ställer man sig aldrig frågan under vilka specifika ekonomiska och sociala villkor eller, vilket egentligen är samma sak, i vilken social position dessa principer är producerade.

Misztals användning av tillitsbegreppet visar att hon står nära den fenomenologiska sociologins subjekt- och medvetandefilosofi. Tillit är, enligt Misztal, en produkt av sociala relationer, mellan människor som är ”emotionella, rationella och instrumentellt orienterade agenter, vilka strävar efter att försäkra sig om att deras sociala relationer och arrangemang tillgodoser deras känslomässiga, kognitiva och instrumentella behov samt anpassar sig till deras uppfattning om vad som är lämpligt i varje sammanhang”²⁶. Tillit är ”en social mekanism som kan förklaras av människors tro och motiv”²⁷. Det är något man medvetet väljer att ha eller inte ha.²⁸

Misztal menar att social ordning och tillit hänger ihop. Tillit bidrar till social stabilitet, social sammanhållning och samarbete, genom att underlätta rutiniserat och regelstyrt beteende, en tro på andras goda vilja och samarbete i största allmänhet.²⁹ Det blir här tydligt att Misztals tillitsperspektiv är ett konsensusperspektiv. I hennes diskussion om tillit och dess funktioner utelämnas konsekvent det faktum att sociala relationer genomsyras av dominansförhållanden, vilket jag tror bottnar i att tillitsbegreppet har sina huvudsakliga rötter i den fenomenologiska sociologin.³⁰

Begreppet tillit är således inte något neutralt begrepp, eftersom det döljer objektiva maktrelationer. Detta blir exempelvis tydligt i Misztals diskussion om rykte som grund för tillit. Enligt Misztal

²⁵ Layder, 1995, pp. 75-90.

²⁶ Misztal, 1996, p. 22.

²⁷ Misztal, 1996, p. 9.

²⁸ Misztal, 1996, p. 106.

²⁹ Misztal, 1996, pp. 96-99.

³⁰ Misztal, 1996, pp. 9, 17-18, 25, 30-31.

hänger en persons rykte ihop med hur man lyckas leva upp till normen för vad som är ett socialt accepterat beteende. Hon erkänner att rykten kan manipuleras och att det kan påverkas av fördomar och stereotypa föreställningar.³¹ Dock utelämnar hon helt en diskussion om att föreställningar om vad som är ett socialt accepterat beteende inte är givna av naturen, utan en produkt av specifika sociala villkor och dominerande gruppers makt att definiera vad som är ett legitimt respektive illegitimt, rättroget respektive kätterskt beteende. Bakom ett rykte döljer sig således sociala dominansförhållanden, förhållanden som Misztal inte tar någon hänsyn till.

³¹ Misztal, 1996, pp. 120-121.

Tillit som habitus?

Vi kan så här långt konstatera följande två saker: 1. Bourdieus habitusbegrepp förutsätter dels existensen av objektiva maktrelationer, dels en syn på handling som praktiskt bemästrande – i motsats till mekaniskt determinerat och rationellt kalkylerat. 2. Misztals tillitsperspektiv är i huvudsak en subjektivistisk ansats och utesluter makt- och konfliktdimensioner (sociala strukturer). Det är uppenbart att begreppen habitus och tillit representerar två helt olika perspektiv på den sociala tillvaron. Trots det menar Misztal att det är möjligt att tala om tillit som habitus.

”Tillit som habitus” är ett uttryck som beskriver den funktion som tilliten har i en stabil social ordning.³² Misztal menar att tilliten hjälper oss ”att stå ut med den sociala verklighetens oförutsebarhet och godtycklighet”³³. Tilliten fungerar nämligen som, och här citerar hon Bourdieu, ”ett system av varaktiga och överförbara dispositioner vilket, genom att integrera tidigare erfarenheter, i varje stund fungerar som en matris för perception, värdering och handling [...]”³⁴, och gör den sociala verkligheten ”förutsägbar, tillförlitlig och möjlig att dechiffrera”³⁵. Det är detta förhållande, analogin mellan en aspekt av Misztals tillitsbegrepp och en aspekt av Bourdieus habitusbegrepp, som gör det möjligt att tala om tillit som habitus. Men menar hon verkligen habitus i bourdieusk bemärkelse? För att kunna svara på frågan skulle jag vilja anföra några citat:

Our perception of collective order as stable is sustained by rule-following behaviour, which makes our world predictable, reliable and legible.³⁶

All three – habit, reputation and memory – are customary practices of calculative and knowledgeable agents, who accept and trust a given system of routines. Reconstitution of routines in the course of calculative action, which are conceptualized in socially defined ways, contributes to people’s knowledge of rules, norms and regularities.³⁷

In the modern world habits of conduct are not only ’always being created anew’ but they are more than ever the results of reflexive choices based on informed decisions.³⁸

Den syn på handling som framträder här rimmar dåligt med teorin om habitus, där ju handling snarare är intuitiv och följer en praktisk logik, vilken är en produkt av erfarenheter, än ett resultat av

³² Misztal, 1996, p. 98.

³³ Misztal, 1996, pp. 96-97.

³⁴ Misztal, 1996, p. 98.

³⁵ Misztal, 1996, p. 98.

³⁶ Misztal, 1996, p. 97.

³⁷ Misztal, 1996, p. 98.

³⁸ Misztal, 1996, p. 109.

rationella kalkyler och beslut.³⁹ Uppmärksamma också att Misztal talar om tillit *som habitus* och inte om tillit *som en produkt av habitus* eller, vilket är mer korrekt, *som en produkt av relationen mellan habitus och den sociala strukturen*. Detta är för mig ytterligare en indikation på att hon varken tolkar eller använder habitusbegreppet på ett "bourdieuskt" sätt.

Det är på det hela taget tveksamt om Misztal ser habitus som en praktikgenererande princip. Om hon gör det, är det svårt att se vilka praktiker den i så fall producerar. Av de två sista kapitlen i hennes bok, vilka handlar om tillit som passion och tillit som policy, framgår det att Misztal tänker sig flera olika sorters praktiker – exempelvis kärlek, val av partner, familjebildning, val av vän, vänskap, förmåga att samarbeta etc. – som inte är genererade av habitus. Hon säger det aldrig rent ut, men det är underförstått och framgår av att habitus inte nämns en enda gång i dessa kapitel. Bourdieu däremot är relativt tydlig med att denna sorts praktiker är produkter av habitus.⁴⁰

Även när det gäller sådana praktiker som vanor är det tveksamt om Misztal verkligen menar att dessa är genererade av habitus. Det framgår bl.a. av hennes definition av vana, där habitus eller någon annan liknande princip lyser med sin frånvaro.⁴¹ Jag har därför svårt att tolka det på annat sätt än att Misztal aldrig bryter med subjektivismen. Att överhuvudtaget tala om tillit, i motsats till ett doxiskt accepterande av världen, som är en produkt av en överensstämmelse mellan objektiva strukturer och kognitiva strukturer, innebär som vi redan har sett att man utgår ifrån andra epistemologiska postulat än dem som ligger till grund för Bourdieus teorier. Det är alltså inte att undra på att Misztal känner sig tvungen att tala om tillit som "en speciell typ av habitus"⁴².

Vad gäller det faktum att habitus är socialt producerad, genomsyrad av dominansförhållanden och endast realiseras i förhållande till ett system av objektiva maktrelationer, får vad jag kan se inga som helst konsekvenser för Misztals "tillit som habitus". Visserligen använder hon sig av citat av Bourdieu som förklarar att habitus är en produkt av de objektiva relationerna⁴³, men de citaten tycks inte så mycket vara ämnade för att förtydliga i vilken betydelse hon själv använder habitusbegreppet som för att kortfattat redogöra för Bourdieus teori. Om det vore så att dominansförhållanden och objektiva strukturer skulle ha fått konsekvenser för hennes "tillit som habitus", skulle ju dessa ha varit centrala för produktionen av denna typ av tillit, och det är de inte. Detta blir exempelvis tydligt i Misztals definition av vana, vilken är "a 'kind of activity which is influenced by prior activity and in that sense acquired [...]"⁴⁴. Att vanor skulle kunna vara påverkade av dominansförhållanden och objektiva relationer nämns inte med ett ord. Inte heller tycks vanor ha någon reproducerande funktion

³⁹ Bourdieu, 1990a, pp. 10-11; Bourdieu, 1988, pp. 782-783.

⁴⁰ Bourdieu, 1991a, p. 82; Bourdieu, 1996d, pp. 19-26; Bourdieu, 1990b, pp. 52-65, 147-161; Bourdieu, 1968, p. 706.

⁴¹ Misztal, 1996, p. 104.

⁴² Misztal, 1996, p. 98.

⁴³ Misztal, 1996, pp. 97, 117-118.

⁴⁴ Misztal, 1996, p. 104.

i förhållande till de objektiva strukturerna och habitus. Enligt Bourdieu är detta en av de viktigaste funktionerna hos vanor.⁴⁵

En orsak till att Misztal inte sätter ”tillit som habitus” i relation till objektiva maktrelationer är att det helt enkelt inte finns några objektiva strukturer att relatera habitus till, då hon tenderar att reducera strukturer till interaktion, vilket i sin tur är ett resultat av den ensidigt subjektivistiska ansatsen.⁴⁶

⁴⁵ Bourdieu, 1990b, pp. 52-65. Misztal tenderar i sin diskussion om ”tillit som habitus” att också förbise att habitus, vilket redan nämnts ovan, är principen bakom såväl kontinuitet som förändring.

⁴⁶ Se exempelvis Misztal, 1996, pp. 112-113.

Avslutning

Tillitsbegreppets svagheter, vad gäller dess förmåga att bidra till en förklaring av social sammanhållning och ordning, blir tydliga då man försöker tillämpa begreppet på relationer som den mellan, för att hämta ett exempel från mitt eget forskningsområde, en latinamerikansk storgodsägare och hans lantarbetare. Relationen mellan haciendaägare och lantarbetare är i det närmaste den tillitsfulla relationens totala motsats. Det är en relation som bygger på exploatering och förtryck, öppet och brutalt fysiskt och ekonomiskt våld, aspekter av den sociala verkligheten som tillitsbegreppet döljer. Förhållanden som enbart bygger på denna typ av dominans är emellertid instabila, eftersom de har svårt att vinna legitimitet hos den exploaterade parten, vilken därför antingen tenderar att revoltera eller att försöka fly från sin situation.

De relationer mellan haciendaägare och lantarbetare vilka trots allt uppvisar en viss varaktighet och stabilitet är, utöver att vila på öppet våld, även en produkt av vad Bourdieu kallar för symboliskt våld. Lantarbetarnas habitus är anpassad till den objektiva strukturen, vilket resulterar i ett s.k. doxiskt accepterande av "tingens ordning". De rådande sociala förhållandena framstår därför som naturliga. Relationen framstår som självklar och legitim för lantarbetarna eftersom de kategorier som de använder sig av för att tänka kring och värdera sin situation, själva är produkter av denna situation. Detta gör det otänkbart att lantarbetarna skulle ifrågasätta relationen, utan att först ha uppnått en medvetenhet om förtrycket som förtryck. I själva verket bidrar lantarbetarna till sitt eget förtryck och reproduktionen av relationen haciendaägare/lantarbetare genom att fortsätta vara sin "kallelse" (som lantarbetare) trogen, vilket varken sker genom aktiv eller passiv underkastelse, utan är en produkt av habitus.⁴⁷

Relationen mellan haciendaägare och lantarbetare blir sålunda svårbegriplig om man närmar sig den utifrån ett ensidigt tillitsperspektiv. Att lantarbetarna själva ibland kan beskriva sin relation till storgodsägaren i termer av tillit, är en helt annan sak. Man måste dock i sådana situationer skilja mellan det objektiva och subjektiva, annars riskerar man att bli blind för de dolda principerna bakom det uppenbara och omedelbart givna.

Sammanfattningsvis har jag visat på bristerna i tillitsperspektivet, genom att lyfta fram dimensioner av verkligheten som tillitsbegreppet aldrig kommer åt. Jag syftar naturligtvis på maktdimensionerna, både den sociala strukturen i stort och de specifika fälten. Därmed inte sagt att begreppet tillit inte har sitt berättigande inom sociologisk analys, men det får det först i förening med ett "objektivistiskt" studium av de sociala strukturerna.

⁴⁷ Bourdieu et al, 1992, pp. 167-168; Bourdieu, 1990a, p. 135; Bourdieu, 1991a, pp. 183-197; Bourdieu, 1990b, pp. 122-134.

Referenser

Bourdieu, Pierre

- 1968 "Structuralism and Theory of Sociological Knowledge" (*Social Research*. An International Quarterly, vol. 35, no. 4, pp. 681-706).
- 1981 "Men and machines" (i: Knorr-Cetina, Karin-Cicourel, Aaron [eds.], *Advances in Social Theory and Methodology*. Toward an Integration of Micro- and Macro-Sociologies. Boston m.fl.: Routledge & Kegan Paul 1981, pp. 304-317)
- 1984 "Social Space and the Genesis of 'Classes'." (i: Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press 1992, pp. 229-251)
- 1988 "Vive la Crise! For Heterodoxy in Social Science" (*Theory and Society*. Renewal and Critique in Social Theory, vol. 17, no. 5, pp. 773-787).
- 1990a *In Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press
- 1990b *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press
- 1991a *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge m.fl.: Cambridge University Press
- 1991b "Questions of Method" (i: Ibsch, Elrud-Schram, Dick-Gerard Steen [eds.], *Empirical Studies of Literature*. Proceedings of the Second IGEL-Conference, Amsterdam 1989. Amsterdam - Atlanta, GA: Rodopi 1991, pp. 19-36)
- 1992 *Distinction*. A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge
- 1995 *Sociology in Question*. London m.fl.: SAGE Publications
- 1996a *The State Nobility*. Elite Schools in the Field of Power. Cambridge: Polity Press
- 1996b *The Rules of Art*. Genesis and Structure of the Literary Field. Cambridge: Polity Press
- 1996c *Homo Academicus*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion
- 1996d "On the Family as a Realized Category" (*Theory, Culture & Society*, vol. 13, no. 3, pp. 19-26).

Bourdieu, Pierre et al

- 1991 *The Craft of Sociology*. Epistemological Preliminaries. Berlin m.fl.: Walter de Gruyter
- 1992 *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press
- 1996 *Photography. A Middle-brow Art*. Cambridge: Polity Press

Broady, Donald

- 1990 *Sociologi och epistemologi*. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemo-login. Stockholm: HLS Förlag

Callewaert, Staf

- 1994 *Kultur, pædagogik og videnskab*. Habitus-begrebet og praktikteorien hos Pierre Bourdieu. København: Akademisk Forlag

Collins, Randall

- 1988 *Theoretical Sociology*. San Diego m.fl.: Harcourt Brace Jovanovich, Publishers (HBJ)

Giddens, Anthony

- 1996 *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur

Kreis, Beate

- 1991 " 'Meanwhile, I have come to know all the diseases of sociological understanding.' An interview with Pierre Bourdieu" (i: Bourdieu, Pierre et al, *The Craft of Sociology*. *Epistemological Preliminaries*. Berlin m.fl.: Walter de Gruyter 1991, pp. 247-259)

Layder, Derek

- 1995 *Understanding Social Theory*. London m.fl.: SAGE Publications

Misztal, Barbara

- 1996 *Trust in Modern Societies. The Search for the Bases of Social Order*. Cambridge: Polity Press

Skeptronhäften

(Skeptron Occasional Papers)

ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg, ”Men Gud förbarme sig, hvilket Publikum!” Om konstpedagogikens rötter i Sverige, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850—1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. Ulf P. Lundgrens skrifter 1966—1991. En bibliografi, utg. D.Broady & Boel Englund, 1992
8. Eva Trotzig, ”qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål.” Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of “literary field”*, 1996
10. Monique Pinçon-Charlot/Michel Pinçon, *Considérations sur l’enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Andersson, Barbro/Englund, Boel/Heyman, Ingrid/Peterson, Bo/Peurell, Erik, *Recherches sur les champs de production culturelle. Travaux récent ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vägra läsa, vägra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 1998
16. Christophe Charle, *French universities and intellectuals. Two lectures*, 1998

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

(Sociology of Education and Culture Research Reports)

ISSN 1103-1115

1. Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En “trygg” uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman, ”...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans”. Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet, 1997
14. Elisabeth Hultqvist, ”Jag tycker det är för slapt”. Om pedagogiken på det individuella programmet, 1998
15. Mikael Börjesson, *Kampen om det “internationella”. En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*, 1998
16. Mikael Palme, *The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School*, 1998.
17. Mikael Palme, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues*, 1998
18. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues*, 1998
19. Wiggo Kilborn, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics*, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, *Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area*, 1998
21. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document*, 1998
22. Donald Broady et al, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880—1920. Forskningsplan*, 1998
23. Ulf Borelius, *Habitus och religionstillhörighet i Peru*, 1998
24. Ulf Borelius, *Tillit och habitus*, 1998
25. Kerstin Sund-Tidholm, *Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram. En intervjustudie*, 1998
26. Mikael Börjesson, *An Introduction to Manuel Castell’ The Information Age*, 1999

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)

Prof. D. Broady

Postal address	ILU, Uppsala universitet Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden
Phone switchboard	018 4712500, int. +46 18 4712500
Fax	018 4712400, int. +46 18 4712400
URL	http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/
Publications	Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (Sociology of Education and Culture Research Reports), ISSN 1103-1115 Skeptronhäften (Skeptron Occasional Papers), ISSN 0284-0731
Distribution	ILU, Uppsala universitet, Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden Phone 018 4712401, fax 018 4712400, e-mail Dep.Teach@ilu.uu.se

